

INVESTITSIYA FAOLIYATINI BUXGALTERIYA HISOBIDA AKS ETTIRISHDA XALQARO STANDARTLARNING QO'LLANILISHI VA TAKOMILLASHTIRISH ISTIQBOLLARI

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Mustaqil izlanuvchisi

Umaraliyev Sanjar Sultonaliyevich

APPLICATION OF INTERNATIONAL STANDARDS IN ACCOUNTING FOR INVESTMENT ACTIVITIES AND PROSPECTS FOR IMPROVEMENT

Tashkent State University of Economics

Independent Researcher

Umaraliyev Sanjar Sultonaliyevich

JEL Classification: G10, G11

Annotatsiya. Ushbu maqolada investitsiya faoliyatini buxgalteriya hisobida aks ettirishda zamonaviy xalqaro moliyaviy hisobot standartlarining (IFRS) qo'llanilishi va ularni milliy buxgalteriya tizimlariga integratsiya qilish istiqbollari tahlil qilinadi. Tadqiqot doirasida xalqaro standartlarning investitsiya aktivlarini baholash, hisobga olish va moliyaviy hisobotlarda aks ettirishdagi o'rni ko'rib chiqiladi. Shuningdek, investitsiya hisobidagi mavjud muammolar, xususan, baholash metodologiyasidagi farqlar, amaliyotdagi nomuvofiqliklar va xalqaro standartlarni joriy etishdagi qiyinchiliklar tahlil etiladi. Tadqiqot natijalari asosida milliy buxgalteriya hisobini zamonaviy talablarga moslashtirish va investitsiya hisobini yanada takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi. Maqola moliyaviy hisobotlarning shaffofligi va ishonchliligini oshirishga qaratilgan xalqaro hamkorlik va milliy tajribalarni uyg'unlashtirish muhimligini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: investitsiya faoliyati, buxgalteriya hisobi, xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS), investitsiya aktivlari, baholash metodologiyasi,

moliyaviy hisobotlar, audit, milliy va xalqaro standartlar.

Abstract. This article analyzes the application of modern International Financial Reporting Standards (IFRS) in accounting for investment activities and the prospects for their integration into national accounting systems. Within the scope of the study, the role of international standards in the valuation, recognition, and presentation of investment assets in financial statements is examined. Additionally, existing issues in investment accounting are analyzed, particularly differences in valuation methodologies, practical inconsistencies, and challenges in implementing international standards. Based on the research findings, practical recommendations are developed to adapt national accounting practices to modern requirements and improve investment accounting. The article emphasizes the importance of harmonizing international cooperation and national experiences to enhance the transparency and reliability of financial reporting.

Keywords: investment activity, accounting, International Financial Reporting Standards (IFRS), investment assets, valuation methodology, financial

statements, audit, national and international standards.

Kirish. Bugungi kunda global iqtisodiyotning izchil rivojlanishi va moliyaviy bozorlarning integratsiyasi natijasida investitsiya faoliyatining roli tobora ortib bormoqda. Korxonalar va tashkilotlar o'z resurslarini samarali boshqarish, moliyaviy barqarorlik va raqobatbardoshlikni ta'minlash uchun investitsiyalarni to'g'ri va aniq hisobga olishga intilmoqda. Shu nuqtai nazardan, investitsiya faoliyatini buxgalteriya hisobida to'liq va haqqoniy aks ettirish iqtisodiyotni rivojlantirishda, investorlar va boshqa manfaatdor tomonlar uchun moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS) va xalqaro audit standartlari (ISA) zamonaviy buxgalteriya hisobi va auditining asosiy poydevorini tashkil etadi. Ushbu standartlar investitsiya faoliyatini baholash va hisobga olishda yagona tamoyillarni belgilab beradi, shuningdek, moliyaviy hisobotlarning shaffofligi va solishtirilishini ta'minlash imkonini yaratadi. Shu bilan birga, xalqaro standartlarning milliy qonunchilik va amaliyotga moslashtirilishi ko'plab mamlakatlarda investitsiya hisobini takomillashtirishning ustuvor yo'nalishiga aylanmoqda.

Hozirgi kunda investitsiya faoliyatini buxgalteriya hisobida aks ettirish jarayonida bir qator murakkabliklar va muammolar yuzaga kelmoqda. Ular orasida investitsiya aktivlarini baholashdagi farqlar, ularni balansda aks ettirishdagi metodologik tafovutlar, amortizatsiya va zararlarni tan olish tartib-qoidalaridagi nomuvofiqliklar mavjud. Shuningdek, tez o'zgarib borayotgan iqtisodiy sharoit va innovatsiyalar, shu jumladan raqamli texnologiyalar investitsiya hisobining murakkabligini oshirmoqda. Shu sababli,

xalqaro standartlarni doimiy ravishda yangilab borish, milliy buxgalteriya tizimlarini ular bilan muvofiqlashtirish zarurati tug'ilmoqda.

Xalqaro hamjamiyatning bu boradagi tajribasi shuni ko'rsatadiki, investitsiya faoliyatini buxgalteriya hisobida to'g'ri aks ettirish korxonalar moliyaviy holatini aniq baholash, investorlar ishonchini oshirish va mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, xalqaro standartlar asosida milliy me'yorlarni takomillashtirish, ularni amaliyotga keng joriy etish orqali moliyaviy hisobotlarning sifatini va shaffofligini oshirish mumkin.

Xorijiy iqtisodchi olimlardan Richard G. Schroeder ta'kidlaganidek, xalqaro moliyaviy hisobot standartlari investitsiya aktivlarini baholashda yagona tamoyillarni belgilab, moliyaviy hisobotlarning shaffofligini oshiradi. Fikrimizcha, bu tamoyillar asosida yuritilgan investitsiya hisobi moliyaviy ma'lumotlarning aniqligini ta'minlab, ularni turli mamlakatlardagi investorlar va tahlilchilar uchun tushunarli va ishonchli holga keltiradi. Yagona baholash mezonlarining mavjudligi auditorlar, investorlar va boshqa manfaatdor tomonlar o'rtasida tushunmovchiliklar yuzaga kelishining oldini oladi.

Kieso, Weygandt va Warfieldning fikricha, IFRS joriy etilishi investitsiya hisobining aniq va adolatli baholanishini ta'minlab, investorlarning qarorlarini yaxshilaydi. Fikrimizcha, ushbu yondashuv investitsiya aktivlarining real qiymatini aks ettirishga xizmat qilishi barobarida, moliyaviy hisobotlarning xalqaro miqyosda solishtirilishini ham ta'minlaydi. Bu esa nafaqat investorlar, balki moliyaviy tahlilchilar, kreditorlar va boshqa manfaatdor tomonlar uchun ham ishonchli axborot bazasini yaratadi. Ayniqsa, ochiq bozor sharoitida faoliyat yuritayotgan korxonalar

uchun bu tamoyillar hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lib bormoqda.

Alexander va Brittonga ko'ra, investitsiya aktivlarining adolatli qiymat asosida hisobga olinishi moliyaviy hisobotlarning zamonaviy talablariga javob beradi. Fikrimizcha, bu yondashuv investitsiyalarning hozirgi bozor sharoitida real qiymat bilan aks ettirilishini ta'minlab, foydalanuvchilarga ishonchli va dolzarb moliyaviy ma'lumotlar taqdim etadi. Adolatli qiymat asosidagi baholash metodologiyasi investorlar va kreditorlar uchun risklarni aniq baholash, shuningdek, qaror qabul qilishda yanada asosli pozitsiyani shakllantirish imkonini beradi. Shu bilan birga, bu yondashuv moliyaviy hisobdorlikni kuchaytirish va hisobning shaffofligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Charles T. Horngren xalqaro standartlar hisob-kitoblarning shaffofligini ta'minlash va investorlar ishonchini oshirishda muhim rol o'ynaydi, deb hisoblaydi. Fikrimizcha, bu fikr ayniqsa investitsiya faoliyati kabi yuqori risk va noaniqlik darajasiga ega yo'nalishlar uchun alohida dolzarblik kasb etadi. Xalqaro standartlarga asoslangan buxgalteriya hisobi investorlar va boshqa manfaatdor tomonlarga korxonaning moliyaviy holatini haqqoniy va aniq ko'rsatadi, bu esa sarmoya kiritish bo'yicha qarorlarni yanada asosli va ishonchli qiladi. Bundan tashqari, shaffof moliyaviy axborot korxona obro'sini oshirib, xalqaro bozorlar bilan integratsiyalashuvga yo'l ochadi.

Raymond Chambers (IFRS asoschisi) xalqaro standartlarda adolatli qiymat kontsepsiyasining investitsiya aktivlari hisobida muhimligini ta'kidlaydi. Fikrimizcha, adolatli qiymat (fair value) konsepsiyasi investitsiya aktivlarining joriy bozor qiymatiga asoslangan holda aks ettirilishini ta'minlab, moliyaviy hisobotlarning real va zamonaviy bo'lishiga xizmat qiladi. Bu esa investorlar, kreditorlar

va boshqa manfaatdor tomonlarga investitsiya ob'ektlari to'g'risida dolzarb axborot taqdim etib, iqtisodiy qarorlar qabul qilishda ishonchli asos yaratadi.

Elaoud va Jarboui (2017) baholash metodologiyalaridagi tafovutlar audit jarayonida muammolarni keltirib chiqarishini aytib o'tganlar. Fikrimizcha, bu holat ayniqsa investitsiya faoliyatini audit qilishda auditorlar uchun aniqlik va izchillik yetishmasligiga olib keladi. Baholash mezonlarining turlicha talqin qilinishi natijasida aktivlarning qiymati har xil ko'rinishda aks ettirilishi mumkin, bu esa moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini pasaytiradi.

Salehi va Zimon (2021) ichki nazorat tizimining zaifligi investitsiya faoliyatining samaradorligini kamaytiradi va audit sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi, deb ta'kidlagan. Fikrimizcha, ichki nazorat tizimining sustligi nafaqat investitsiya jarayonlarida xatolik va noto'g'ri qarorlar ehtimolini oshiradi, balki audit tekshiruvlarining aniqligi va samaradorligini ham pasaytiradi. Nazorat mexanizmlarining kuchsizligi moliyaviy ma'lumotlarning ishonchliligiga putur yetkazadi, bu esa auditorlar uchun real xavf-xatarlarni aniqlashni murakkablashtiradi.

Eltweri, Faccia va Foster (2022) xalqaro audit standartlarining to'liq qo'llanilmasligi audit sifatini pasaytirishi mumkinligini ko'rsatganlar. Fikrimizcha, xalqaro standartlarning to'liq va izchil qo'llanilmasligi natijasida auditorlar o'rtasida baholash mezonlarida farqlar yuzaga kelishi mumkin, bu esa audit natijalarining ishonchliligini kamaytiradi. Ayniqsa, investitsiya faoliyati kabi murakkab va ko'p qirrali jarayonlarni audit qilishda xalqaro standartlarning qo'llanilishi auditning yagona metodologiya asosida olib borilishini ta'minlaydi.

Ball va Brown (2019) xalqaro standartlarning amaliyotga joriy etilishi

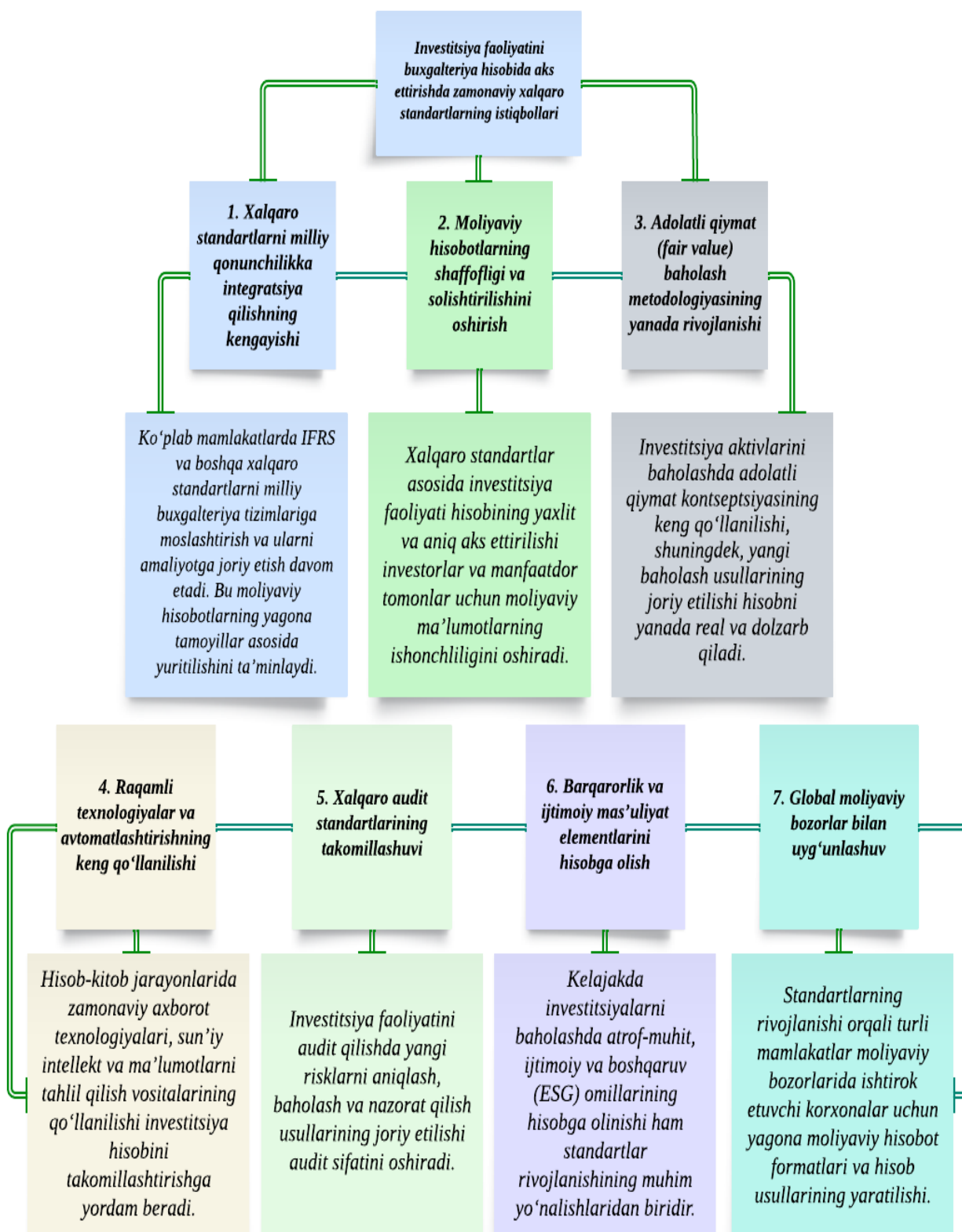
moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini oshiradi va investitsiya faoliyatini yaxshilaydi, deb hisoblaydi. Fikrimizcha, xalqaro standartlar asosida yuritilgan moliyaviy hisobotlar investorlar uchun axborotning aniqligi, to'liqligi va solishtiriluvchanligini ta'minlaydi. Bu esa investitsiya risklarini kamaytirish, sarmoyadorlar ishonchini mustahkamlash va moliyaviy qarorlar sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Nobes va Parker (2018) xalqaro standartlarning investitsiya hisobida barqarorlik va shaffoflikni ta'minlash uchun zarur ekanligini ta'kidlaydi. Fikrimizcha, bu fikr bugungi global moliyaviy axborot muhitida ayniqsa dolzarb hisoblanadi. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS) orqali investitsiya aktivlarini yagona yondashuv asosida hisobga olish, ularning baholanishida izchillikni va taqqoslanish imkonini yaratadi.

Material va metod. Investitsiya faoliyatini buxgalteriya hisobida aks ettirishda zamonaviy xalqaro standartlarning istiqbollari iqtisodiyotning jahon miqyosida integratsiyalashuvi va moliyaviy bozorlarning murakkablashuvi fonida juda dolzarb ahamiyatga ega. Bugungi kunda xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS) doimiy ravishda yangilanib, zamonaviy moliyaviy amaliyot talablariga moslashtirilmoqda. Bu esa investitsiya hisobining sifatini oshirish, moliyaviy hisobotlarning shaffofligi va ishonchliligini ta'minlash imkonini beradi. Kelajakda xalqaro standartlarning milliy buxgalteriya tizimlariga yanada kengroq integratsiyasi kutilmoqda. Bu jarayon nafaqat hisob-kitoblarni yagona tamoyillar asosida yuritishga yordam beradi, balki investorlar va boshqa manfaatdor tomonlar uchun moliyaviy ma'lumotlarning solishtirilishini

osonlashtiradi. Shuningdek, global moliyaviy bozorlarda ishtirok etuvchi korxonalar uchun raqobatbardoshlikni oshiradi. Yana bir istiqbol — investitsiya aktivlarini baholash va moliyaviy hisobotlarda aks ettirishning innovatsion metodlarini joriy etishdir. Xalqaro standartlar doirasida adolatli qiymat (fair value) kontseptsiyasining keng qo'llanilishi, raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt yordamida baholash jarayonlarini avtomatlashtirish istiqbollari mavjud. Bu esa investitsiya hisobi samaradorligini oshiradi va xatoliklarni kamaytiradi.

Investitsiya faoliyati iqtisodiyot rivojida muhim o'rin tutib, moliyaviy resurslarni jalb qilish va barqaror o'sishni ta'minlashda katta rol o'ynaydi. Investitsiyalarni to'g'ri va shaffof hisobga olish moliyaviy hisobotlarning ishonchliligi, boshqaruv qarorlari qabul qilish va investitsiyalarni jalb qilishda muhim ahamiyatga ega. So'nggi yillarda zamonaviy xalqaro standartlar, xususan Xalqaro Moliyaviy Hisobot Standartlari (IFRS)ni joriy etish butun dunyoda buxgalteriya amaliyotlarini uyg'unlashtirishda katta ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu standartlar investitsiya faoliyatini moliyaviy hisobotlarda tan olish, baholash va ochiq-oydinlikni ta'minlash uchun mukammal asos yaratadi, shu bilan birga turli davlatlar o'rtasida solishtirish imkonini oshiradi. Biroq, milliy buxgalteriya tizimlariga IFRSni integratsiya qilish jarayonida baholash metodologiyalari va tartib-taomillardagi farqlar kabi qator qiyinchiliklar mavjud. Ushbu maqolada zamonaviy xalqaro standartlarning investitsiya faoliyatini buxgalteriya hisobida aks ettirishdagi istiqbollari tahlil qilinadi hamda milliy tizimni takomillashtirish yo'llari ko'rib chiqiladi.

1-rasm. Investitsiya faoliyatini buxgalteriya hisobida aks ettirishda zamonaviy xalqaro standartlarning istiqbollari

Zamonaviy xalqaro standartlar, xususan IFRSni investitsiya faoliyatini buxgalteriya hisobida qo'llash moliyaviy hisobotlarning shaffofligi, solishtiriluvchanligi va ishonchliligini oshirishda katta imkoniyatlar yaratadi. Milliy buxgalteriya tizimlarini ushbu standartlar bilan uyg'unlashtirishda, ayniqsa baholash usullari va amaliyotdagi farqlarni bartaraf etishda qiyinchiliklar mavjud bo'lsa-da, xalqaro tajribalarni joriy etish istiqbolli yo'nalish hisoblanadi. Milliy me'yorlarni global standartlar bilan moslashtirish investorlar ishonchini oshiradi va moliyaviy resurslarni samarali taqsimlash orqali iqtisodiy rivojlanishga xizmat qiladi. Shuning uchun xalqaro tashkilotlar va milliy regulyatorlar o'rtasidagi doimiy hamkorlik, shuningdek mahalliy sharoitlarga moslashtirilgan yechimlar investitsiya hisobini takomillashtirishda muhim ahamiyatga ega. Kelgusidagi tadqiqotlar va siyosat ishlab chiqishda mavjud kamchiliklarni bartaraf etish va zamonaviy standartlarning amaliy qo'llanilishini ta'minlashga e'tibor qaratilishi lozim.

Natija. Investitsiya faoliyatini buxgalteriya hisobida aks ettirishda zamonaviy xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS)ning qo'llanilishi moliyaviy hisobotlarning shaffofligi va ishonchliligini sezilarli darajada oshirishga yordam beradi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, IFRS standartlari investitsiya aktivlarini baholash, tan olish va hisobotlarda aks ettirishda yagona va aniq me'yorlarni taqdim etadi, bu esa turli mamlakatlardagi buxgalteriya amaliyotlari orasidagi nomuvofiqliklarni kamaytiradi. Shu bilan birga, milliy buxgalteriya tizimlari va xalqaro standartlar o'rtasida ba'zi farqlar mavjudligi va ularni bartaraf etish uchun integratsiya jarayonlarini takomillashtirish zarurligi

aniqlangan. Baholash metodologiyasidagi farqlar va standartlarning amaliy qo'llanilishidagi murakkabliklar milliy qonunchilik va iqtisodiy sharoitlarga mos keladigan yechimlarni ishlab chiqishni talab qiladi. Kelajakda milliy buxgalteriya hisobini xalqaro standartlar bilan yanada uyg'unlashtirish, investitsiya hisobining sifatini oshirish va moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini ta'minlash uchun tizimli islohotlar olib borilishi zarur. Xalqaro hamkorlik va mahalliy tajribalarni uyg'unlashtirish esa investitsiya faoliyatini samarali hisobga olishning asosiy yo'nalishlaridan biri bo'lib qoladi.

Zamonaviy xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS) investitsiya faoliyatini buxgalteriya hisobida aks ettirishda milliy tizimlarni yaxshilash uchun muhim vosita hisoblanadi. Tadqiqot ko'rsatdiki, IFRS investitsiya aktivlarini baholash va moliyaviy hisobotlarda aks ettirish jarayonlarini standartlashtirish orqali moliyaviy hisobotlarning sifatini oshiradi va investorlar uchun ishonchli ma'lumotlarni taqdim etadi. Shu bilan birga, ba'zi mamlakatlarda milliy buxgalteriya qoidalar va xalqaro standartlar orasida mavjud tafovutlar joriy etishni murakkablashtiradi. Bu tafovutlar ko'pincha baholash metodologiyasi va investitsiya aktivlarini tan olish tamoyillariga taalluqlidir. Shuning uchun, milliy standartlarni xalqaro talablar bilan uyg'unlashtirish, ularni amaliyotda qo'llashga moslashtirish zarurati tug'iladi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, investitsiya hisobidagi mavjud muammolarni hal qilish uchun mutaxassislar va regulyatorlar o'rtasida doimiy hamkorlik va tajriba almashinuvi muhim ahamiyatga ega. Bundan tashqari, zamonaviy texnologiyalar va avtomatlashtirilgan hisob tizimlarini joriy etish ham investitsiya faoliyatini to'g'ri va

tezkor hisobga olishga yordam beradi. Takomillashtirilgan hisob usullari milliy iqtisodiyotning investitsiya muhitini yaxshilashga xizmat qiladi va moliyaviy hisobotlarning global standartlarga mos kelishini ta'minlaydi. Shu bilan birga, xalqaro standartlarni tatbiq etishda malakali kadrlar tayyorlash va ularni muntazam ravishda o'qitish ham muhim istiqbollar hisoblanadi.

Xulosa. Investitsiya faoliyatini buxgalteriya hisobida aks ettirish zamonaviy iqtisodiyotning muhim jihatlaridan biridir. Ushbu jarayon korxonalarining moliyaviy holatini to'g'ri va haqqoniy baholash, investorlarga aniq va ishonchli ma'lumotlarni taqdim etish, shuningdek, umumiy iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash uchun zarurdir. Tadqiqot davomida investitsiya faoliyatini hisobga olishda zamonaviy xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (IFRS)ning roli va ahamiyati chuqur tahlil qilindi.

Xalqaro standartlar investitsiya aktivlarini baholash va hisobga olish jarayonida yagona tamoyillarni belgilab, moliyaviy hisobotlarning shaffofligi, solishtirilishi va ishonchliligini oshiradi. Shu bilan birga, xalqaro standartlarning milliy buxgalteriya tizimlariga to'liq va samarali integratsiyasi bir qator qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Bu qiyinchiliklar asosan baholash metodologiyalaridagi tafovutlar, standartlarni amaliyotga joriy etishdagi murakkabliklar va milliy qonunchilikdagi

nomuvofiqliklardan iborat. Milliy va xalqaro tajribalar shuni ko'rsatadiki, investitsiya faoliyatining hisobini takomillashtirish uchun xalqaro standartlarga to'liq moslashish, auditorlarning malakasini oshirish hamda ichki nazorat va baholash jarayonlarini yaxshilash zarur. Investitsiya hisobining shaffofligi va aniq bo'lishi nafaqat investorlar ishonchini oshiradi, balki korxonalarning moliyaviy boshqaruvini samaraliroq qiladi va mamlakat iqtisodiyotining barqaror o'sishiga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, iqtisodiyotning zamonaviy talablariga javob beradigan yangi texnologiyalarni joriy etish, elektron hisob tizimlarini kengaytirish ham investitsiya hisobini yanada takomillashtirishga katta hissa qo'shadi. Ushbu omillar xalqaro standartlarni milliy sharoitga moslashtirish va amaliyotga joriy etish jarayonini soddalashtiradi hamda samaradorlikni oshiradi. Natijada, investitsiya faoliyatini buxgalteriya hisobida aks ettirishni takomillashtirish milliy iqtisodiyotni yanada rivojlantirish, moliyaviy bozorlarga ishonchni oshirish hamda xalqaro investitsiyalarni jalb etishda muhim rol o'ynaydi. Shu bois, xalqaro standartlarni amaliyotga to'liq tatbiq etish, milliy qonunchilikni yangilash va auditorlik faoliyatini takomillashtirishga doimiy e'tibor qaratish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Schroeder, R. G., Clark, M. W., & Cathey, J. M. (2019). Financial Accounting Theory and Analysis: Text and Cases. Wiley.
2. Kieso, D. E., Weygandt, J. J., & Warfield, T. D. (2020). Intermediate Accounting. Wiley.
3. Alexander, D., & Britton, A. (2019). Financial Reporting. Thomson Learning.
4. Horngren, C. T., Sundem, G. L., Elliott, J. A., & Philbrick, D. (2018). Introduction to Financial Accounting. Pearson.
5. Chambers, R. J., & Penman, S. H. (2015). Financial Reporting and Analysis. IFRS Foundation.

6. Elaoud, S., & Jarboui, A. (2017). Valuation methods and audit challenges. *Journal of Accounting and Auditing*.
7. Salehi, M., & Zimon, D. (2021). Internal controls and investment efficiency. *International Journal of Auditing*.
8. Eltweri, A., Faccia, A., & Foster, S. (2022). Impact of audit standards on audit quality. *Audit Journal*.
9. Ball, R., & Brown, P. (2019). The implementation of IFRS: Implications for investors. *Accounting Review*.
10. Nobes, C., & Parker, R. (2018). *Comparative International Accounting*. Pearson.